

Indigenák a főrendiházban¹

Bevezetés

A honfújírtott személyek, illetve lezármazottaik főrendiházi tagságon belüli arányát és aktivitását Vörös Károly 1987-ben megjelent tanulmányából kiindulva vizsgálom az 1865 és 1918 közötti időszakban. Vörös a főrendiházi reformot megelőző (1884. őszi) és végrehajtása utáni (1885. őszi) tagság összetételét hasonlította össze. Megállapította egyfelől az indigenák nagyarányú, a magyarországi eredetű főnemességét meghaladó mértékű kihullását, ugyanakkor rámutatott, hogy az 1885. évi főrendiházi reform azzal, hogy 3000 forintos földadó cenzushoz kötötte az örökös tagsági jogot, az indigenáknak a 18. század elején megkezdődött kiesési folyamata végére tett pontot. Utóbbi kijelentését arra alapozta, hogy míg az indigenák tették ki 1884 őszén a főrendiházba meghívott „családok”² negyedét, a személyeknek csak hetedét, „jeleként annak, hogy e családok érdekeik magyarországi képviseletét” az országgyűlésen „már csak kevésé igénylik”³.

Vörös Károlynak az 1884–1885. évre vonatkozó vizsgálatának megállapításait hosszabb időtávú és több szempontú vizsgálatok eredményeivel vetettem össze, mert a főrendiház dualizmus kori karaktere a maga teljességében csak így ragadható meg.⁴ Összeállítottam az 1865 és 1885 között a főrendiházba meghívott családok jegyzékét, és megnéztem, hogy ténylegesen melyek jelentek meg, illetve maradtak minden esetben távol. Az 1885. évi változásnál a földadó cenzusra összpontosító Vörössel szemben az optálási kényszer⁵ hatását is próbáltam felmérni. Megnéztem,

¹ A tanulmány elkészítését az NKFIH 112429 „A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése” című pályázata támogatta.

² Vörös nem határozta meg, hogy a család alatt mit ért. Valószínűsíthető, hogy egy-egy nemzetség eltérő rangfokozatú tagjait egy családnak tekintette, kivéve a Batthyány és Batthyány-Strattmann családot.

³ Vörös 1987: 400.

⁴ Újabban Ballabás Dániel hívta fel a figyelmet annak veszélyére, ha a főrendiház 1885. őszi összetételéből az egész, 1918-ig tartó időszakra következtetünk. Ballabás 2013 a: 258–259.

⁵ Annak 1885-ben bevezetett tilalma, hogy főrendiházi tagságra jogosult egyidejűleg külföldi törvényhozásnak is tagja legyen.

hogy az indigenák között mekkora volt az 1885-ben kieső, de a későbbiekben tagságát gyakorló örökös taggal újra rendelkező nemzetségek aránya, továbbá mennyi nemzetség hullott ki 1886 és 1918 között vagyoni okból, illetve a fiág kihalásának következtében, és azt is, hogy az 1885 után örökös tagságot nyert családok között voltak-e külföldi eredetűek. Megvizsgáltam, hogy az 1885-ben a régi főrendiház által választott ötven tag, továbbá az 1885 után az uralkodó által élethossziglan kinevezett tagok (1885-ben harminc fő, majd évente legfeljebb további öt fő az ötvenes határ elérésig) között voltak-e honfiúsítottak. Indigena alatt – a főrendiházban örökös tagsági joggal rendelkező családokat becikkelyező 1886. évi VIII. törvénycikkhez hasonlóan – alapvetően azokat a családokat értem, amelyek törvény által nyertek honfiúsítást.⁶ Az adatgyűjtéshez a főrendiház irományait és naplóit, az országgyűlési almanachokat, a tiszti címtár és az összm monarchiai *Staatshandbuch* köteteit, a levéltári anyagból a főrendiház elnöki és hivatali, valamint a miniszterelnökség és a belügyminisztérium elnöki iratait használtam. Kutatásaimhoz adatokat merítettem Pálmány Béla országgyűlési almanachjaiból⁷ és Ballabás Dánielnek a 19. századi hazai főnemességgel foglalkozó tanulmányaiból is.⁸

⁶ 1848-ban és 1867 után nem születtek honfiúsítási törvények. Az 1848. évi III. törvénycikk 8.§-a a főnemesi rangadományozást a rendi korszak terminológiáját alkalmazva nem „közöltt” (az uralkodó és az országgyűlés által közösen gyakorolt, iura communicata), hanem az uralkodónak fenntartott (iura reservata maiestatica) jognak minősítette. (Pontosabban áttelelesen „közöltt” volt e jog, az ellenjegyző miniszter országgyűlési felelőssége útján, de a rangadományozásban az 1885. évi VII. törvénycikk hatályba lépéséig a törvényhozás közvetlenül nem vett részt.) Két, 1867 után a Magyar Korona országaira kiterjedő főnemesi rangot nyert külföldi nemzetség, a Bombelles és a Thurn-Taxis esetében azonban az 1886. évi VIII. törvénycikk tartalmazta a magyar grófi méltóság elnyerését (1880), illetve a hercegi rang Magyarországra kiterjesztését (1885. [április]). Ezért a Bombelles és a Thurn-Taxis nemzetséget is az indigenákhoz soroltam. (A Bombelles-ek magyar főnemesi rangjára lásd: Főrendiházi Irományok 1878–1882. 5. kötet 309. 313. szám) A badeni születésű Edelsheim Gyulai Lipót (1826–1893) viszont nem tekintettem honfiúsítottnak, mert 1882-ben magyar állampolgárként nyerte el a bárói rangot. Ballabás Dániel 2017-ben megjelent tanulmányában vizsgálta meg azt, hogy a 19. században főnemességünk mely tagjai voltak indigenának, illetve külföldi származásúnak tekinthetők: Ballabás 2017a.

⁷ Pálmány (szerk.) 2002, Pálmány 2011.

⁸ Ballabás 2011, Ballabás 2012, Ballabás 2013a, Ballabás 2013b.

Az indigenák aránya az 1886. évi VIII. törvénycikkben felsorolt és az 1865 és 1885 között a főrendiházba meghívott, valamint az üléseken megjelent főnemesi nemzetségek és családok között

A magyar főrendiházban örökletes tagsági joggal rendelkező családok törvénybe foglalt névjegyzéke 273 (a törvény kifejezésével) „családot” sorolt fel (1886. évi VIII. törvénycikk 1. §). Ezek a „családok” valójában külön-külön főnemesi rangra emelt ágak voltak, amelyeket 247 család, azokat pedig 232 nemzetség foglalta magába.⁹ Ez a jegyzék azonban nem volt pontos.¹⁰ Tartalmazott 1886-ra fiágon már kihalt családokat, ágakat, volt olyan familia, amelyet kétszer is megemlített, ugyanakkor egyes meghívásra jogosult családok nem szerepeltek benne.¹¹ A törvényben felsorolt nemzetségek 36%-a volt indigena, ezzel szemben a fentiek szerint korrigált lista alapján a nemzetségek 29%-a (68 nemzetség), az összes család 28%-a (70 család) volt honfűsített. Figyelembe véve, hogy Vörös Károly számítása alapján 1884 őszén a főrendiházban a „családok” (szóhasználatom szerint nemzetségek) negyede volt indigena, megállapítható, hogy ekkor a tagságra jogosult honfűsített nemzetségeknek kb. 15%-ából (tíz nemzetségből) egyetlen családtag sem nyert meghívást.¹²

Megvizsgáltam azt is, hogy azon családok közül, amelyekből 1865 és 1885 között legalább egy alkalommal legalább egy valaki meghívást nyert a főrendiházba, mennyi volt indigena.¹³ E meghívottak között a honfűsített aránya csaknem megegyezik

⁹ A tanulmányban a nemzetség kifejezést az azonos őstől fiágon leszármazott, azonos vezetéknévvel viselő személyek összességének értelmében használom. Család alatt egy nemzetség azonos főnemesi rangfokozatú ágainak összességét értem, míg ág alatt a családon belüli, szűkebb leszármazási vonalat. A külön-külön főnemesi rangra emelt ág kifejezést egy családnak királyi adomány (indigenáknál: törvényhozási aktus) keretében főnemesi rangra emelt tagjaira használom. Tanulmányomban a Vörös Károly által közölt, illetve az ausztriai Urak Házára (*Herrenhaus*) vonatkozó adatokkal való összevethetőség érdekében egyes esetekben az indigena nemzetségekre, máshol a különböző rangfokozatok összehasonlíthatósága céljából a családokra vonatkozó számadatokat használok.

¹⁰ Ballabás 2011: 1220. (21. lábjegyzet)

¹¹ Saját, Ballabás Dániel adataival nem teljesen egyező számításom szerint 1885 végén főrendiházi meghívásra 234 nemzetség, 247 család, 252 külön-külön főnemesi rangra emelt ág (13 hercegi, 130 grófi, 109 bárói) volt jogosult.

¹² Még magasabb a meg nem hívott indigenák aránya, ha a külön-külön honfűsített ágakat tekintjük: ezek csaknem negyede nem nyert meghívást.

¹³ Az adatgyűjtés során figyelembe vettem a főrendiházi irományokban a meghívott, megjelent, igazoltan illetve igazolatlanul távol maradó tagoknak az országgyűlések kezdetén összeállított névsorait, továbbá azt, mely 1886. évi VIII. törvénycikkben említett családok tagjai kaptak pótlólag meghívást az országgyűlések alatt.

az 1886. évi VIII. törvénycikk korrigált listája alapján számítottal: 30% (254 családból 77 indigena). Az egyezés ellenére a törvényben (helyesen) szereplő és az 1865 és 1885 között meghívott családok nem voltak teljesen azonosak: hét család 1886-ra fiágon kihalt, ugyanennyi viszont – bár neve a törvénybe bekerült – 1865 és 1885 között sosem kapott meghívást.

1865 és 1885 között összesen 243 nemzetség 254 (14 hercegi, 129 grófi, 111 bárói) családjá kapott meghívást a főrendiházba. Ezek közül 46 családból egy leszármazottat sem találtam a főrendiház igazolt tagjai között.¹⁴ Az abszontista családok csaknem fele indigena volt.¹⁵ Másként megközelítve a problémát: míg az 1865 és 1885 között meghívott nem indigena családoknak csak 14%-a,¹⁶ a honfiúsított családoknak már 28%-a maradt távol. A legnagyobb arányú az indigena hercegek és bárók, a legkisebb arányú a nem indigena grófok távolmaradása volt. 21 főnemes család képviseltette magát legalább egy leszármazottal minden olyan országgyűlésen, amelyre meghívást kapott. E családoknak kevesebb mint negyede volt indigena. Vizsgálataim megerősítik Vörös állítását, hogy az indigenák már 1885 előtt is kevésbé igényelték érdekeik magyarországi képviseletét, mint a „nemzeti” családok.¹⁷

A „nemzeti” és indigena családok távolmaradási aránybeli különbségének az indigenák kisebb érdeklődése mellett további oka is lehetett: a honfiúsítottak kevesebb tagot számláltak, mint az „ősi magyar” főnemesi családok.¹⁸ 1865 és 1885 között magszakadás következtében nagyjából azonos arányban, körülbelül tíz százalékkal csökkent a „nemzeti” és az indigena családok száma, ugyanakkor rangadományozással az indigena családok száma a „nemzeti” arisztokráciánál kisebb mértékben gyarapodott.¹⁹

¹⁴ Azt a főnemest tekintettem igazolt tagnak, aki igazolásra meghívólevelét bemutatta vagy elküldte, valamint azt, aki pótlólag meghívást kért, a főrendiház ülésein felszólalt, vagy részt vett valamely név szerinti szavazáson. Távol maradónak azt a családot számítottam, amelynél a meghívott családtagok a megjelenés alól felmentést kértek, igazolatlanul távol maradtak, vagy meghívólevelüket egyszer sem sikerült kézbesíteni.

¹⁵ Az 1865 és 1885 között meghívott 14 hercegi család közül 11-nek, a meghívott 129 grófi család közül 112-nek, a meghívott 111 bárói család közül 86-nak volt legalább egy igazolt jelenlévő családtagja. A tartósan távol maradó hercegi családok mindegyike, a 17 grófi családból 13, a 25 bárói családból 5 volt indigena.

¹⁶ A távol maradó nem indigena családok között is számos nem magyar eredetű (ám nem törvényhozásilag honfiúsított és mindinkább magyarnak tekintett) familia volt.

¹⁷ A magyar(országi) eredetű főnemesek „nemzeti” jelzőjére lásd: Pálmány 2011: 49., Ballabás 2011: 1222.

¹⁸ Pálmány 1997: 49.

¹⁹ Ballabás 2011: 1232.; Ballabás Dániel dualizmus kori főrendiház tagjainak adatait feldolgozó relációs adatbázisa. Köszönöm, hogy adatait rendelkezésemre bocsátotta.

Az 1885-ben a főrendiházból kihulló indigena nemzetségek és családok aránya

Vörös Károly adatai alapján az 1884–1887. évi országgyűlésre meghívott 205 nemzetség közül 1885 májusában csak 88 teljesítette a cenzust.²⁰ Eszerint 1885-ben az előző évben a főrendiházba még meghívott főrangú nemzetségek 57%-a maradt ki onnan. Ha az 1865 és 1885 között legalább egyszer meghívott családok közül az 1885 őszen élő férfi leszármazottal rendelkezőket tekintjük, ennél is nagyobb, 62%-os a kimaradás. A 19. század derekán a magyar főnemesei családok több mint felének egyetlen teljes korú férfitagja sem teljesítette az előírt évi 3000 forintos adócenzust, vagy ha teljesítette is, nem kívánta vagy nem tudta²¹ tagsági jogát gyakorolni a főrendiházban. Vörös Károly megállapítását, hogy a főrendiházi reform a honfűsített családokat fokozottan sújtotta, az adatok igazolják: az 1884-ben meghívott családok 25-30%-a volt honfűsített, a reformmal a főrendiházból kimaradó családok között az indigenák aránya ennél magasabb, 40%-os volt.

1885 őszen a tagságra jogosult összes hercegi család 36%-a, a grófi családok 49%-a, a báróiak 81%-a(!) kimaradt az örökös tagok közül. A csökkenés mértéke az indigenák esetében is rangfokozatonként különbözött. Az 1865 és 1885 között a főrendiházba meghívott hét indigena hercegi családdal szemben később csak négy vehetett részt az országgyűlés munkájában, azonban a tagságukat gyakorló hercegek között így is többségben maradtak. 1885 őszen az előző húsz év során meghívást nyert csaknem félszáz honfűsített grófi család csaknem háromnegyede kiesett az örökös tagságból. A reform leginkább mégis az 1865 és 1885 között meghívott 17 indigena bárói családot sújtotta: a cenzust teljesítő főrendek 1885. májusi listáján egyetlen képviselőjük, br. Wenckheim Viktor szerepelt.²² A honfűsített családok leszármazottainak a meghívott örökös tagok közti aránya, mint láttuk, már 1884 őszen alatta maradt e családok arisztokrácián belüli számarányának. Ez most tovább

²⁰ Vörös 1987: 402. A Batthyány és a Batthyány-Strattman családot egy nemzetségnek tekintetem.

²¹ Például képviselőházi vagy külföldi törvényhozási tagság miatt.

²² Vörös adata alapján az 1884-ben meghívott 5 honfűsített bárói családból senki sem volt képes teljesíteni a cenzust (Vörös 1987: 400., 402.). Valójában azonban br. Wenckheim Viktor földadója meghaladta a 3000 forintot, és a főrendiházi reform után is az intézmény tagja volt. Az üléseken azonban adataink alapján nem vett részt. 1886 elején egészségi állapotára hivatkozva felmentését kérte a megjelenés alól. Később a házassági jogról szóló törvényjavaslat tárgyalásától, amelyen a főrendeket nagy számban vettek részt, szintén távol maradt. (Főrendiházi Napló 1884–1887. 2. kötet 72. 1886. január 30., Főrendiházi Napló 1892–1896. 3. kötet 234. 1894. május 10.)

csökkent: az 1885. tavaszi 17%-ról (125 főnemes) 1885 őszére 13%-ra (27 főnemes). Az 1885-ben kimaradt 63 indigena család között tizenhét olyan volt, amelyből az előző húsz évben egy családtag sem mutatta be meghívólevelét vagy kért meghívást a főrendiházba. Tehát a kihulló honfiúsított családok negyede számára a főrendiházi reform annyiban nem jelentett jogfosztást, hogy jogukkal korábban sem éltek. Ez az adat szintén azt erősíti, hogy az indigenák 1885. évi kimaradása nem előzmény nélküli.

Ballabás Dániel a 19. század közepi indigena főnemesek honfiúsításának időpontját vizsgálva megállapította, hogy a dualizmus időszakának indigena főnemesi nemzetségeit „nem annyira I. Lipótnak vagy III. Károlynak, hanem I. Ferencnek és V. Ferdinándnak köszönhetette a magyar társadalom”.²³ Ezzel szemben az 1865 és 1885 között a főrendiházban tag indigena családok 41%-a még a 18. században honfiúsítást nyert, csak második helyen álltak a 19. században honfiúsítottak (32%), míg a legalacsonyabb a 16. században indigenátust nyertek aránya volt (5%). A főrendiházi reformot követően, 1885 őszén örökös taggal rendelkező indigena családoknak csaknem kétharmada a 18. században nyerte el a magyar főnemességet. Az 1885-ben kimaradt családok között szintén a 18. században honfiúsítottak voltak a legtöbben (37%), de szorosan követték őket a 19. században indigenátust nyertek (35%).

Bár a nagy létszámú, számos ágú főnemesi nemzetségek és családok politikai nézeteikre vonatkozóan nem tekinthetők homogén tömböknek, törvényhozáson belüli súlyukat növelhette, ha több családtaggal is jelen volt ott. Azon családok száma, amelyek 1885 májusában, illetve a későbbi országgyűlések elején legalább öt örökös taggal rendelkeztek, a reform nyomán ötödére-hatodára esett vissza. 1885 tavaszán legalább öt igazolt főrendiházi taggal 37 család rendelkezett, ezek között négy indigena volt (hg. Liechtenstein, gr. Pallavicini, gr. Wenckheim, br. Walterskirchen), a reform után viszont a ciklusonként öt-nyolc ilyen család sorában egyetlen honfiúsított szerepelt (a század végétől a gr. Wenckheimék).

Indigenák kiesése a magyar főrendiházból a külföldi törvényhozási tagság megtartása miatt

Az indigenátus (honfiúsítás) fogalma – érdekért a rendi értelemben vett magyar nemzet sorába fogadás, nemesség adományozása – eredetileg pozitív jelentéstartalmat hordozott, ám az idők folyamán a magukat a nemzeti érdek képviselőinek vallók

²³ Ballabás 2012: 17.

körében negatív mellézköngét nyert.²⁴ Így a magyarországi liberálisok egy része is az uralkodó akaratát, illetve a konzervatív bécsi udvari körök működését feltételezte a mögött, hogy az izraelita–keresztény vegyesházassági törvényjavaslat tárgyalásakor, 1883 végén – 1884 elején több mint húsz, a főrendiházat addig nem látogató, zömmel Bécsben élő indigena főnemes kért meghívót, számosan közülük meg is jelentek a Házban, és a törvényjavaslat ellen szavaztak.²⁵ A törvényjavaslat kétszeri leszavazása és a horvátországi helyzet kormányválságot idézett elő: Tisza Kálmán miniszterelnök benyújtotta lemondását, amelyet azonban az uralkodó nem fogadott el. Az indigenáknak tulajdonított szerep magyarázza, hogy Tisza 1885-ben az uralkodó kérése ellenére sem volt hajlandó kiállni amellett, hogy az új reformtörvény tegye lehetővé a magyar főrendiházban és az ausztriai Urak Házában való együttes tagságot.²⁶ Az optálási kényszer bevezetése (a magyar nyelvtudás megkövetelésével együtt) a hazai közvélemény előtt a nemzeti érzésnek tett gesztus volt, egyszersmind azonban azt is megelőzte, hogy az ausztriai konzervatív arisztokraták vagy a király az indigenák mozgósításával a kormány által kontrollálhatatlan módon érvényesítse befolyását a főrendiházban. A képviselőházi ellenzék viszont nem látott az optálásban elég „erkölcsi, patrioticus garantiát” a magyar törvényhozást választó arisztokraták nemzettel való „összeforrottságára.”²⁷ Irányi Dániel függetlenségi ellenzéki politikus a főrendi reform vitája során ezért indítványozta, hogy a teljes körű indigenák csak abban az esetben lehessenek a főrendiház tagjai, ha „más államnak nem polgárai és az országban állandóan laknak”, de javaslata kisebbségben maradt.²⁸

Az 1885. évi reformtörvény előírta, hogy azon főrendiházi tagságra jogosult, a szükséges vagyoni képesítéssel rendelkező személyek, akik „egyszersmind a monar-

²⁴ Az indigenákról a 17. századtól kialakult egysíkú (és Ballabás Dániel kutatásai alapján az 1980-as évekig a történettudományban is uralkodó) felfogás, mely szerint „a Habsburg uralkodók kiszolgálói” és „a magyar nemzet érdekeivel kevésbé azonosuló személyek” (Ballabás 2012: 7.) voltak, az újabb kutatások alapján nem megalapozott. Így például Szijártó M. István cáfolja, hogy az indigenák a 18. században az országgyűlésen a kormányzat embereiként léptek volna fel, szavaztak volna (Szijártó M. I. 2005: 186–188.).

²⁵ Valójában a törvényjavaslat támogatói és ellenzői egyaránt felszólították az indigenákat szavazati joguk gyakorlására. *A külföld a főrendiházi szavazásról*. Pesti Napló 1884. január 16. (esti kiadás) 1.; Hamann 1990: 277.

²⁶ [*Cím nélkül*]. Pesti Napló 1885. március 27. (reggeli kiadás) 1. – Ferenc József arra hivatkozott, hogy az Urak Házában csak a családfelek bírnak öröklődő tagsági joggal, az ő számuk pedig csekély. Erről Tisza Kálmán válaszából tudunk. 1883. szept. 27. M. E. 1883-3131., lelőhelye: MNL OL K 26. 195. cs. 1883-1004.

²⁷ Az ekkor mérsékelt ellenzéki Szilágyi Dezső hozzászólása. Képviselőházi napló 1884–1887. 4. kötet 365–366. 1885. február 23.

²⁸ Képviselőházi Napló 1884–1887. 4. köt. 367. 1885. február 23.

chia más állama vagy bármely más állam törvényhozásában is bírhatnak üléssel és szavazattal”, tagsági jogukat csak akkor érvényesíthetik, ha előzetesen nyilatkoztak, hogy azt kizárólag a magyar főrendiházban gyakorolják. A törvény azoknak, akik az 1884. évi országgyűlés első ülészakájának berekesztésekor teljeskorúak voltak, a nyilatkozat határidejeként 1885. július 1-ét szabta meg. Azoknak, akik 1885 májusában 24. életévüket még nem töltötték be, az ennek elérését követő hat hónap folyamán kellett nyilatkozniuk. Az optálás egész életre szólt. Tisza miniszterelnök a képviselőházban ezt azzal indokolta, hogy előfordulhatna: a több országgyűlésben tagságra jogosultak „még célzatosan is szereznének [Magyarországon] [...] egy talán később ismét eladható birtokot azért, hogy oly ügyben szavazhassanak és dönthessenek itt Magyarország érdeke ellen, mely őket amott érdeklí”.²⁹

Az optálás elsősorban a honfiúsított arisztokratákat érintette,³⁰ és leginkább az ausztriai törvényhozás/magyar főrendiház viszonylatban merült fel. A szabályozás nem volt szimmetrikus, Ausztriában ugyanis nem tiltotta törvény, hogy valaki egyidejűleg más ország törvényhozásának is tagja legyen.

1885 tavaszán 21 személy volt egyidejűleg a főrendiháznak és az ausztriai Urak Házának vagy a Birodalmi Tanácsnak tagja. Közülük csak hg. Windischgraetz Alfréd (Alfred [III.] August Karl Fürst zu Windisch-Grätz, 1851–1927) tett 1885 nyarán optáló nyilatkozatot, amelyben lemondott magyar főrendiházi tagságáról.³¹ E herceg a hasonnevű 1848–49-es osztrák főparancsnok (1787–1862) legidősebb fiától származó unokája volt. 1875-től nyert a főrendiházba meghívást,³² de figyelem csak akkor irányult rá, amikor 1884. január 14-én másod-unokatestvérével, Róberttel (1831–1913) együtt az izraelita–keresztény vegyesházassági törvényjavaslat ellen szavazott. A főrendiházi reform tárgyalásakor Lamberg Ferenc mellett ő volt a másik főrend, akinek nevében (talán a két főrend elégtelen magyar nyelvtudása miatt) br. Walterskirchen Ernő a kettős tagság lehetőségének, mint a Magyarországot „Ófel-sege többi országhoz” „kölcsonös érdeken” csatoló „kapocs” „egyik történelmi kifejezésének” fenntartása mellett szólalt fel.³³ Lajtantúli politikai súlyát mutatja,

²⁹ Képviselőházi Napló 1884–1887. 362. 1885. február 23.

³⁰ Közülük is leginkább azokat, akik nem magyar főnemességgel is rendelkeztek. Nem volt kizárt, hogy magyar eredetű főnemesi család sarja nyerjen például Ausztriában örökös tagságot, vagy legyen az ottani képviselőház tagja, de 1885-ben csak az Urak Háza élethossziglan kinevezett tagjai között találunk magyar családból származó főnemest, br. Mecséry Károlyt (1804–1885).

³¹ Tisza miniszterelnök átirata a főrendiház elnökségének. Bp., 1885. szept. 25. B. M. 1885-51000-II., lelőhelye: MNL OL K 3 1885-236., 14. cs.

³² Főrendiházi Irományok 1875–1878. 1. kötet 279. 44. szám

³³ Főrendiházi Napló 1884–1887. 1. köt., 214. 1885. március 26.

hogy az Urak Házának 1892-től egyik alelnöke, 1897-től az intézmény megszűnéséig elnöke volt. Közben miniszterelnökként is működött (1893–1895), de kettős, osztrák–német/cseh kötődése sem bizonyult elégségesnek a koalíción belüli nemzeti ellentétek elsimítására.³⁴ Hg. Lobkowitz Rezső (Rudolf Prinz von Lobkowitz, 1840–1908) viszont a magyar főrendiházba optált,³⁵ bár oda csak 1884 elején kért meghívólevelet.³⁶ Cseh eredetű családja szintén az örökletes tagsági jogú ausztriai famíliák közé tartozott, ám az Urak Házának ő maga nem, csak nagybátyja, Ferdinand Fürst von Lobkowitz (Ferdinand Josef, 8. kníze z Lobkowicz, 1797–1868), majd annak fia, Moritz (Mořic, 9. kníze z Lobkowicz, 1831–1903) volt tagja. Az 1885. évi VII. törvénycikk azok számára írta elő az optálást, akik más országban törvényhozási tagsági joggal „bírhathnak”. A feltételes mód alkalmazását az magyarázza, hogy az osztrák Urak Házában az örökletes tagsági jogú családokból örökletes tagként mindig csak a legidősebb, nagykorú férfi leszármazott („der grossjährlige Häupter”), illetve a majorátus ura foglalhatott helyet (ausztriai 1867. évi CXLI. törvénycikk 3. §). Lobkowitz nyilatkozatának okát így nem annyira a törvény betűjének pontos betartásában, inkább abban látjuk, hogy ragaszkodott a főrendiházi tagsághoz. Miután az 1870-es évek közepén Magyarországra vezényelték, megismerte az országot és lakóit. Bekapcsolódott a társas életbe, tagja lett a Nemzeti Casinónak.³⁷ A *Vasárnapi Újság* magyar szimpátiája bizonyítékként említette, hogy „[a]llig költözött le Erdélybe, megtanulta nyelvünket, háztartásához mindent magyar iparosoktól, magyar kereskedőktől szerzett be, s ami annak idején az egész országban kellemes meglepetést szerzett: beleegyezett 1889-ben abba is, hogy ezredének zenekara a március 15-diki ünnepélyen közreműködjék”.³⁸ A hetilap azonban arról hallgatott, hogy Lobkowitz budapesti hadtestparancsnokként 1894-ben megtiltotta, hogy a tartalékos tisztek Kossuth Lajos temetésén egyenruhában vegyenek részt.³⁹ Az 1892. évi országgyűlési almanach szerint a herceg a főrendiház ülésein „szorgalmasan vesz részt és a fővárosi társadalom egyik lényeges tényezője”.⁴⁰ Aktivitása azonban ki-

³⁴ Wakounig 2008: 240.

³⁵ MNL OL K 3. 72. cs. 1885–312.

³⁶ Főrendiházi Irományok 1881–1884. 7. kötet 385. 569. sz.

³⁷ A Pallas nagy lexikona szerint 1875 után Lobkowitz „megszerezte a honfűsítást, birtokot vásárolt Magyarországon”. Minthogy a család már 1659-ben magyar grófi rangot nyert, itt legfeljebb a magyar állampolgárság megszerzéséről lehet szó. 'Lobkowitz' szócikk. In: A Pallas nagy lexikona. XI. kötet 602.; 'Lobkowitz, Rudolf Prinz von' szócikk. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 5. Band. 262.

³⁸ *Főúri esküvő*. Vasárnapi Újság 1900. március 4. 135. (9. sz.) 135.

³⁹ Katona 1989: 20.

⁴⁰ Országgyűlési almanach 1892–1896: 71.

merült a részvételben, adataink szerint egyszer sem szólalt fel. Még egy arisztokrata volt, aki 1885-ben a magyar főrendiházba optált: hg. Odescalchi Livius László (Livio Ladislao Odescalchi, 1805–1885). Az olasz szenátusban is tag herceg ugyan családi okból a főrendiházban addig nem jelent meg,⁴¹ de magyar törvényhozásbeli tagságát meg kívánta tartani. Főrendiházi tagsági joga tényleges gyakorlására nem került sor, ugyanis 1885. november 11-én elhunyt.

A Windischgraetz Alfrédon kívüli további húsz arisztokrata közül, akik 1885 őszén a magyar és az ausztriai felsőháznak is tagjai voltak volt, a főrendiház hatot az optálás elmulasztása miatt tagságából kiesettnek nyilvánított.⁴² Ők – hg. Metternich Richárd és gr. Waldstein Ernő örökös, valamint gr. Chotek Ottó, gr. Lamberg Ferenc, gr. Mittrovsky Vladimir és gr. Trauttmannsdorff Nándor élethossziglan kinevezett *Herrenhaus*-tagok – tehát közvetve szintén az ausztriai törvényhozást részesítették előnyben. 1918-ig leszármazottaik közül sem került senki a magyar főrendiházba. Gr. Chotek Ottóval ellentétben öccse, Rezső (Rudolf, 1822–1903) élete végéig megőrizte főrendiházi tagságát.⁴³ „Magyar nagyapja”, gr. Brunszvik József (1788–1825) országbíró házában nevelkedett, iskoláit Magyarországon végezte, megyei aljegyzőséget vállalt, majd 1848-ban a pesti országgyűlés felsőtáblájának korjegyzője volt. 1848-tól futtaki birtokán gazdálkodott. Felesége a szintén cseh indigena családból származó Khevenhuller-Metsch Mária grófnő volt,⁴⁴ fia, ifj. gr. Chotek Rezső (1870–1921) viszont már magyar eredetű főnemesi családból választott: Ráday Irma grófnőt vette feleségül. 1897-ben sikeresen kérelmezte főrendiházi tagsága elismerését.⁴⁵ 1908-tól a közgazdasági és közlekedésügyi bizottság tagja volt.⁴⁶

Hg. Windischgraetz Alfréd családjának ifjabb, hg. Windischgraetz Lajostól (1830–1904) származó ága szintén Magyarország felé orientálódott.⁴⁷ Lajos hivatásos katonaként 1848–49-ben a császári seregben harcolt, apjánál Budán volt, amikor az megkapta a hadvezetés alóli felmentését. A méltánytalannak érzett eljárásen felháborodva el akarta hagyni a hadsereget és Ausztriát,⁴⁸ és (fia szerint) a bécsi udvartól egész

⁴¹ Erba–Odescalchi 1991: 2. köt. 275. 1865-ben felmentést kérve, később igazolatlanul maradt távol a főrendiházból.

⁴² Főrendiházi Irományok 1884–1887. 3. kötet 92–93. 178. szám; Főrendiházi Napló 1884–1887. 2. kötet 16. 1885. október 8.

⁴³ Optálására itt sincs adat.

⁴⁴ Országgyűlési almanach 1901–1906: 83.

⁴⁵ Főrendiházi Irományok 1896–1901. 2. kötet 361. 103. szám

⁴⁶ Országgyűlési almanach 1910–1915: 86.

⁴⁷ Lajos hg. Windischgraetz (I.) Alfréd negyedik fia volt, de az 1880-as évekre az ő ágán kívül fiágon már csak a legidősebb fiú, (II.) Alfréd ága virágzott. Stekl–Wakounig 1992: 300–301.

⁴⁸ Windischgraetz 1908: 17.

életében tudatosan tartotta távol magát.⁴⁹ Későbbi magyarországi letelepedésében talán ez is szerepet játszott. 1869-ben saját kérésére rendelkezési állományba került. A következő évben feleségül vette gr. Dessewffy Valériát (gr. Dessewffy Emil [1814–1866] konzervatív politikus leányát).⁵⁰ 1875-ben anyai nagynénjétől (özv. hg. Brezenheim Ferdinándné szül. Schwarzenberg Karolintól) megörökölte a sárospataki uradalmat.⁵¹ Ezt követően a magyar főrendiházba kért meghívót,⁵² és annak haláláig tagja maradt. „Mikor 1885-ben a főrendiház szerveztetett és neki választania kellett az osztrák Urak Háza vagy a magyar főrendiház között, akkor ő az utóbbi mellett döntött, amivel a magyar állam és a magyar haza iránti ragaszkodását bizonyította” – mondta gr. Csáky Albin főrendiházi elnök Windischgraetz halálakor,⁵³ azonban a főrendiház iratanyagában nem találtuk nyomát, hogy optáló nyilatkozatot tett volna. A ház plenáris ülésein sosem szólalt fel, és megoszlanak a nézetek arról, hogy tudott-e egyáltalán magyarul.⁵⁴ Tény viszont, hogy kívánságára Lajos fia (1882–1968) magyar nevelést is kapott.⁵⁵ Ifj. Lajos 1907-től gyakorolta főrendi tagsági jogát.⁵⁶ Még ebben az évben házasságot kötött gr. Széchényi Máriával. Míg atyja a „sovinisza tendenciák” felerősödésétől tartva ellenezte a magyar vezényleti nyelvet,⁵⁷ addig ő 1910-ben a véderőtörvény tárgyalásakor a nemzeti szellem hadseregbeli érvényre juttatásáért szállt síkra, „mert csak ennek útján tartható fenn és vihető keresztül a vasfegyelem”.⁵⁸ Az Alkotmánypárt kültagja,⁵⁹ 1916–1918-ban országgyűlési képviselő, 1918-ban közlelmzési miniszter, az 1920-as évek elején legitimista nemzetgyűlési képviselő volt, majd a fajvédőkkel is kereste a kapcsolatot. Az utókor elsősorban az 1925-ös frankhamisítási ügy szereplőjeként őrizte meg nevét.⁶⁰

A több mint tucatnyi főrendiházi és osztrák törvényhozási tagsággal is rendelkező indigena 1885 őszén anélkül maradt ki a főrendiházból, hogy a főrendiház elnöksége

⁴⁹ Windischgraetz 1965: 71.

⁵⁰ Országgyűlési almanach 1901–1906: 76–78.

⁵¹ Az uradalom kiterjedése az I. világháború előtt 12000 kataszteri hold volt.

⁵² Főrendiházi Napló 1875–1878. 1. kötet 22. 1875. november 8.

⁵³ Főrendiházi Napló 1901–1905. 1. köt., 125. 1904. március 26.

⁵⁴ Kiss 2002: 1.; Windischgraetz iratanyag leírása (MNL OL). A sárospataki levéltár anyaga 1956-ban súlyosan megsérült, nem kutatható. Ezzel kapcsolatban köszönöm Küstlertné Virág Éva főlevéltáros szíves tájékoztatását.

⁵⁵ Windischgraetz iratanyag leírása (MNL OL)

⁵⁶ Főrendiházi Irományok 1906–1910. 7. kötet 4. 356. szám

⁵⁷ Wakounig 2008: 228.

⁵⁸ Főrendiházi Napló 1910–1918. 1. kötet 11–13. 1910. augusztus 4.

⁵⁹ Országgyűlési almanach 1910–1915: 79–80.

⁶⁰ Pályáját újabban ismerteti: Ablonczy 2008: 33–34.

regisztrálta volna a nyilatkozat elmaradását. Ennek oka az lehetett, hogy egyikük sem szerepelt a cenzust teljesítő tagok 1885. májusi listáján – pedig ez gr. Berchtold Zsigmond (Sigismund Graf von Berchtold, 1834–1900), gr. Harrach János (Johann Nepomuk Graf von Harrach, Jan Nepomuk z Harrachu, 1828–1909) és hg. Liechtenstein Alajos (Aloys Prinz von und zu Liechtenstein, 1846–1920) esetében valószínűleg indokolt lett volna.⁶¹ Hg. Liechtenstein János (Johann II., Fürst von und zu Liechtenstein, 1840–1929) szintén rendelkezett Magyarországon földbirtokkal, nagyságára nézve azonban ellentmondó adatokat találunk.⁶² Esetében akadályt jelentett a főrendiház újjászervezése óta érvényesülő közjogi felfogás is, mely szerint más államok uralkodó hercegei a főrendiháznak nem lehetnek tagjai.⁶³

Az indigenák 1885. évi döntését utódaik nem mindig követték. Hg. Odescalchi Livius a főrendiházat választotta, fia, Boldizsár (Baldassare Ladislao Odescalchi, 1844–1909) viszont az olasz politikai életben vett részt, és nem folyamodott főrendiházi tagsági jogért.⁶⁴ Somogyi Éva a morvaországi származású osztrák, Magyar-, Cseh- és Morvaországban egyaránt birtokkal rendelkező Berchtoldokat hozza példaként arra, hogy generációról generációra is változhatott az ausztriai vagy magyar törvényhozás előnyben részesítése. Id. Berchtold Zsigmond (1799–1869) születési jogon részt vett több reformkori diétán és az 1848–1849. évi országgyűlésen.⁶⁵ A forradalommal szimpatizáló grófot az 1850-es évek közepén felségárulás vádjával buchlovi várában letöltendő életfogytiglan házi őrizetre ítélték, az országgyűléseken ezt követően nem vehetett részt.⁶⁶ Fia, ifj. Zsigmond (1834–1900) az ausztriai törvényhozást

⁶¹ Lőrintei István (szerk.) 1893: 11., 14.; Gazdacímtár 1897: 56., 96., 112, 420. Harrach a csehországi és az ausztriai, Liechtenstein az ausztriai politikai életben szerepelt, mindketten *Reichsrat*-képviselők is voltak ('Harrach, Johann Nepomuk Gf. von' szócikk. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 2. Band. 190–191., 'Liechtenstein, Aloys Prinz von und zu' szócikk. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 5. Band. 203–204.).

⁶² Lőrintei István (szerk.) 1893: 12.; Gazdacímtár 1897: 88.; Gazdacímtár 1911: 507.

⁶³ Liechtenstein János 1858-tól Liechtenstein szuverén uralkodója volt. A tilalmat az 1885. évi VII. törvénycikk nem tartalmazta, de a gyakorlatban érvényesült (Széll Kálmán belügyminiszter átírata gr. Csáky Albin főrendiházi elnöknek. B. M. [E.] 1901-15252-I., lelőhelye: MNL OL K 3. 39. cs. 1901-129.

⁶⁴ Erba-Odescalchi 1991: 2. köt. 275.

⁶⁵ Pálmány Béla id. Berchtold Zsigmond életrajzában megemlíti a Berchtold család 1751. évi honfűsítését, ennek ellenére 2002-es almanachjában a „nemzeti” családok leszármazottai között szerepelteti. 1832–36. évi országgyűlési jelenlétét egyik almanach sem említi (Pálmány Béla (szerk.) 2002: 1083.; Pálmány Béla 2011: 294.; Deák E. 2005: 314.).

⁶⁶ Berchtold Zsigmond (1799–1869) magyar szimpátiájának szembevető bizonyítéka a buchlovi vár értékes, 6769 kötetes magyar könyvtára. Pražak–Deák 1993: 273.

választotta.⁶⁷ Aktívan politizált a morva tartománygyűlésben, a Taaffe-kormány idején *Reichsrat*-képviselőként a morva középpárt egyik megalapítója volt, egyébként pedig az Urak Házában gyakorolta örökös tagsági jogát. Felesége a diplomata Josef Graf Trauttmannsdorff-Weinsberg lánya volt.⁶⁸ Ifj. Berchtold Zsigmond a főrendiházba meghívólevelet csak 1883–1884 fordulóján, az izraelita–keresztény vegyesházassági törvényjavaslat tárgyalásakor kért.⁶⁹ A család azon ága, amelyből Zsigmond származott, a Királyi könyvek és az 1886. évi VIII. törvénycikk alapján nem volt jogosult a főrendiházi tagságra. Hogy 1884-ben mégis meghívót kapott, azon múlhatott, hogy a bizottság feltehetően csak azt vizsgálta: korábban magyar érzelmű atya is meghívást nyert-e. 1900-ban ifj. Zsigmond fia, Lipót (Leopold von Berchtold [1863–1942]) kérelmének elbírálásakor sem merült fel, hogy az 1886. évi VIII. törvénycikk szerint nem jogosult a meghívásra. Berchtold Lipót osztrák nevelést kapott, rosszul beszélt magyarul, élete nagy részét diplomáciai szolgálatban, Bécsben, illetve Buchlovicében töltötte, és csak 1918 után telepedett le Sopron megyei birtokán. 1900-ban, amikor atya halálát követően a *Herrenhaus* és a főrendiház közti választás elé került, mégis az utóbbiba kért meghívást. Választását biográfusa, Hugo Hantsch elsősorban azzal magyarázza, hogy felesége, Károlyi Ferdinanda grófnő révén kiterjedt magyarországi birtokokkal és rokoni kapcsolatokkal rendelkezett (Hantsch mellékesen megemlíti Berchtoldnak a dekoratív magyar díszruha iránti vonzalmát).⁷⁰ E döntése szerepet játszhatott abban, hogy amikor Ferenc József 1912-ben kinevezte külügyminiszterének, magyarnak tekintette. Maga Berchtold identitását – rokona, gr. Károlyi Mihály visszaemlékezése szerint – 1909-ben így határozta meg: bécsi, a császár oldalán álló és arisztokrata.⁷¹

Mind a Berchtold, mind az Odescalchi nemzetségnek volt olyan ága, amely tartósan jelen volt a főrendiházban. A Berchtoldok 1751-ben honfiúsított ágából származó Richárd (1837–1906) országgyűlési almanachbeli életrajza büszkén hirdette, hogy a család a honfiúsítás óta „teljesen megmagyarosodott”. Felesége gr. Bánffy Miklós főajtónállómester Erzsébet leánya volt. Nógrád megyei nagyorosi uradalma révén teljesítette 1885-ben az adócenzust.⁷² 1890-ben Füleken élő öccse, Artúr is sikerrel folyamodott örökös tagságért horvátországi nagybirtoka révén,⁷³ később azonban országgyűlési képviselősege, majd vagyoni képesítésének elvesztése miatt

⁶⁷ Somogyi 2006: 189–190., Hantsch 1963: 1. Bd. 7–8.

⁶⁸ Főrendiházi Irományok 1896–1901. 19. kötet 317–318. 823. szám, Hantsch 1963: 1. Bd. 7–8.

⁶⁹ Főrendiházi Irományok 1881–1884. 7. kötet 212. 471. szám

⁷⁰ Hantsch 1963: 1. Bd. 6–10.

⁷¹ Károlyi 2013: 9.

⁷² Országgyűlési almanach 1887–1892: 72.

⁷³ Főrendiházi Napló 1887–1892. 4. kötet 15. 1890. december 18., Főrendiházi Irományok 1887–1892. 10. kötet 50. 573. szám

tagsága szüneteltetésére kényszerült.⁷⁴ Az Odescalchiak közül a főrendiház reformja után Artúr (1836/1837–1925) választott tagként, fia, Jenő Zoárd (1876–1917), valamint bátyja, Gyula (1828–1895) és ennek fia, Géza (1858–1937) örökös jogon bírt tagsággal. Gyula, aki felesége, Degenfeld-Schomburg Anna grófnő révén Tisza Kálmán sógora volt, szabadelvű országgyűlési képviselőisége alatt, 1875 és 1887 között szüneteltette főrendi tagsági joga gyakorlását. Odescalchi Artúr 1878 és 1884 között, majd 1886–1887-ben – függetlenségi párti, majd pártonkívüli képviselőként – szintén a képviselőházban foglalt helyet. Az Odescalchiak közül egyedül ő szólalt fel a főrendiházban, ő is csak két mellékes kérdésben.⁷⁵ Artúr legidősebb fia, Livius (1863–1938) a közép-európai főnemesség többes identitásának, illetve identitás-változásának példája.⁷⁶ A magyar kultúrához hangsúlyozottan kötődő apja örökségével⁷⁷ szembefordulva 1923-ban a szlovákiai nemességet, annak szláv eredetét hangoztatva, arra szólította fel, hogy maradjon szülőföldjén, és támogassa a csehszlovák államot. Végigtekintve az Odescalchiakon, azt tapasztaljuk, hogy a (többnyire magyarországi eredetű főnemesi nemzetségekhez fűződő) házassági kapcsolataik tették lehetővé számukra, hogy 1885 után a hitbizomány urán (Artúron) kívül más Odescalchiak is gyakorolhassák a főrendiházban tagsági jogukat.

Az 1885 és 1918 közötti időszakból egyetlen optálást találtam. Gr. Kinsky Ferenc (František Josef Kinský, 1879–1975) chlumetzi (csehországi) lakos 1902-ben juttatta el Széll Kálmán belügyminiszterhez a főrendiházi tagság gyakorlásáról lemondó nyilatkozatot.⁷⁸ Az 1885. évi VII. törvénycikk optálást előíró rendelkezése tehát nem vált bevett gyakorlattá. Ebben az indigena nemzetségek ausztriai, illetve magyarországi ágainak elkülönülésén kívül szerepet játszott az is, hogy a miniszterelnökség és a főrendiház nem tudta nyomon követni: az érintett főnemesek tettek-e optáló nyilatkozatot. Ez a magyar (és ausztriai) arisztokrácia felnőtt férfi tagjairól olyan rendszeres nyilvántartás vezetését feltételezte volna, amire nem vállalkozhattak. A törvény előírása, mely a nyilatkozatot a 24. életév betöltése utáni fél éven belül írta elő, nem volt életszerű, hiszen a teljeskorúság elérése sem Ausztriában, sem Magyarországon nem adott automatikus lehetőséget a felsőházi tagság gyakorlására. Az optálás ráadásul túl nagy áldozatot kívánt: nemcsak minden más felsőházban, hanem a képviselőházakban való tagságról is életre szóló előzetes lemondást jelentett (volna) a pályájuk elején álló főnemeseknek.

⁷⁴ Főrendiházi Irományok 1901–1905. 4. kötet 22. 179. szám

⁷⁵ Főrendiházi Napló 1884–1887. 1. kötet 199. 1884. március 26.; Főrendiházi Napló 1892–1896. 4. kötet 141. 1894. október 10.

⁷⁶ Ablonczy 2011: 59.

⁷⁷ Erba-Odescalchi 1991: 1. köt. 229.; Ablonczy 2011: 53–59.

⁷⁸ MNL OL K 3. 42. cs. 1902-902.

A személyek után nézzük a nemzetségeket is. Az 1885-ben a magyar főrendiházban és Ausztriában is örökletes tagsági joggal rendelkező 21 indigena nemzetség (az itthoni indigena nemzetségek harmada) közül 19 kapott legalább egy alkalommal meghívást a magyar főrendiházba 1865 és 1885 között.⁷⁹ Közülük 15 meg is jelent legalább egy országgyűlésen (hét először a vegyesházassági törvényjavaslat tárgyalásakor). A megjelenteknél is a főrendiház iránti érdeklődés korlátozottságát vagy magyar nyelvtudásuk elégtelenségét mutatja azonban, hogy csak a Chotek, Waldstein és Walterskirchen nemzetségekből szólalt fel egy-egy családtag. Közvetlenül a főrendiházi reformot követően, 1885 őszén a Berchtold, a Chotek, a Thurn-Taxis és a Windischgraetz nemzetségből találunk egy-egy leszármazottat az örökös tagságukat gyakorlók sorában. A főrendiház további fennállása alatt az 1885-ben az Urak Házában is örökös tag nemzetségek közül rajtuk kívül csak a gr. Hoyos gyakorolta főrendiházi tagsági jogát.

Az 1885 őszén a főrendiházból kihullott indigena nemzetségek kevesebb mint tizedének kimaradásában játszott szerepet az optálás bevezetése (a kimaradt 60 indigena nemzetség közül öt, a Metternich, a Lamberg, a Mittrowsky, a Trauttmansdorff és a Waldstein esetében).⁸⁰ A honfúsított nemzetségek döntően elégtelen nagyságú földadójuk miatt maradtak ki a főrendiházból. A kimaradás további oka lehetett az érdektelenség,⁸¹ továbbá a teljeskorú férfi leszármazott hiánya.⁸² Csak egy olyan indigena nemzetség volt 1885-ben, a Pallavicini, amelynek egyetlen, a cenzust teljesítő tagja országgyűlési képviselő volt (őgr. Pallavicini Sándor 1884-től 1887-ig szabadelvű párti mandátummal). A nemzetségnek azonban még így is maradt tagja a főrendek között a választott tag⁸³ őgr. Pallavicini Ede személyében.

⁷⁹ A Hoyos és a Paar nemzetség magyar főrendiházi örökös tagsági jogát az 1886. évi VIII. törvénycikk tartalmazta, azonban 1865 és 1885 között nem kapott senki regálist ezekből a családokból.

⁸⁰ Az optálás elmaradása miatt kieső gr. Chotek Ottó és az ausztriai törvényhozást választó hg. Windischgraetz Alfréd családjából 1885 őszén maradt egy-egy örökös tag a magyar főrendiházban.

⁸¹ Bár jogosult volt, nem reklamált, hogy nem került bele a cenzust teljesítők névjegyzékébe.

⁸² Így maradt ki 1885-ben átmenetileg a Hoyos nemzetség.

⁸³ A választott tagokról lásd alább.

Változások a főrendiházi indigenák körében 1885 és 1918 között

A főrendiház reformjakor kihullott nemzetségek visszakerülése kismértékű volt: az 1885 őszen az örökös tagok közül kimaradtak nem egészen 16%-a került csupán vissza. Köztük az indigenák aránya igen alacsony volt: 1918-ig mindössze négy – a gr. Bombelles, a gr. Hoyos, a br. Piret-Bihain és a gr. Stubenberg-nemzetség került vissza. Ezek egy-két leszármazottal foglaltak helyet az örökös tagok között, közülük csak egyetlenegy, gr. Hoyos Miksa (1874–1956) szólalt fel a főrendiházban.

1885 ősze és 1918 ősze között az örökös tagok közül vagyoni okból 46 személy, 10 nemzetség esett ki. Köztük egy indigena volt: a Thurn-Taxisok 1912-ben Miksa herceggel hullottak ki így. Az 1885-től 1918-ig fiágon kihalt 33 örökös jogú nemzetségből kilenc volt indigena. A fiágon kihaltak között a „nemzeti”/indigena arány megegyezett az örökös jogú főnemességen belülivel.

A 1885. szeptemberi és 1910. júniusi örökös tagság⁸⁴ összetételét összehasonlítva megállapítható, hogy a reform végrehajtásakor bekövetkezett aránybeli változások mennyire voltak tartósak. 1885 májusában (tehát a főrendiházi reform küszöbén) a 725 meghívott 17%-a, ez év őszen (a reform végrehajtása után) a 206 meghívott 13%-a, 1910 nyarán a 236 meghívott 12%-a volt indigena. Az indigena családok aránya a főrendiházi reform végrehajtásakor legkisebb mértékben (55 százalékponttal) a hercegi, legnagyobb mértékben (91 százalékponttal) a bárói családok között csökkent. A reformot követő évtizedekben, 1885 ősze és 1910 nyara között azonban a főnemesi családok mindhárom rangfokozatán belül már csak kis mértékben módosult a reform során kialakult arány.

Az 1885. évi VII. törvénycikk 2. § c.) pontja kimondta, hogy „a nem leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok a főrendiház tagság jogával, a ministertanács előterjesztésére, csak a törvényhozás útján ruházhatók fel”. Így nyert örökíthető tagsági jogot 1904-ben br. Wimpffen Siegfried és Simon, illetve br. Trauttenberg Frigyes, 1914-ben pedig gr. Woracziczky János.⁸⁵ Az 1885 és 1918 között örökös tagsági jogban részesült negyven családnak tizede sem származott külföldi állampolgárságú apától. Még ez a három említett család is rokoni szálakkal kötődött már honfiúsított, illetve „nemzetinek” tekintett főnemesi családokhoz.⁸⁶

Az indigenák száma a választott és kinevezett tagok között is alacsony volt. Az 1885 tavaszán a főrendek által saját soraikból élethossziglani tagságra választott öt-

⁸⁴ Örökös tagság alatt az örökös joggal rendelkező családok főrendiházi tagságukat aktuálisan gyakorló tagjainak összességét értem.

⁸⁵ 1904. évi XIII. törvénycikk, 1914. évi XXVI. törvénycikk.

⁸⁶ Tóth-Barbalics 2010a: 76.

ven személy között mindössze öt indigenát találunk. A főrendiházban így őrizte meg részvételi jogát a cenzus teljesítésére képtelen indigenák közül hg. Odescalchi Artúr (1837–1925), gr. Dezasse Emil (1834–1908), őgr. Pallavicini Ede (1845–1914), br. Mesznil Viktor (1814–1893) és br. Ottenfels-Gschwind Zsigmond (1825–1898). Ők – Ottenfelst és Dezassét kivéve – a főrendiház plénumának vagy bizottságainak aktív tagjai voltak. Ottenfels feltehetően horvátországi birtokossága és politikai megbízhatósága (unionizmusa) miatt került be a választott tagok közé, Dezasse pedig talán azért, mert gr. Cziráky Jánosnak, a főrendiház néhai alelnökének sógora volt. Az 1885-ben Ferenc József által a kormány javaslatára élethossziglani taggá kinevezett harminc személy körében egyetlen indigena volt, gr. Bombelles Károly (1832–1889), akit főudvarmesterként az uralkodócsaládnak tett szolgálataiért ért e kitüntetés.⁸⁷ Az 1886 és 1918 közötti további csaknem 130 kinevezett között már nem találunk indigenát.

Összegzés

Tanulmányom elején az 1885. évi főrendi reformnak az arisztokrácia politikai képviseletére gyakorolt hatását vizsgáló Vörös Károly-elemzést egészítettem ki. Vizsgálataim eredményei ezen korábban közölt adatokat nagyságrendileg nem módosították. Az adócenzus nem teljesítése miatt 1885-ben a főrendiházból kihulló honfiúsított nemzetségek további sorsát követve megállapítható, hogy visszakerülésük kismértékű volt. A reform utáni (1885. őszi) tagságban örökös taggal jelen levő indigena nemzetségek köre a későbbiekben kevésbé változott. 1885-ben az optálás elvileg a honfiúsított nemzetségek mintegy harmadát érintette volna, azonban kifejezetten emiatt az indigenáknak csak vékony, a főrendiházból részben már korábban is távol maradó rétege esett ki a tagok közül. Az indigena főnemesség identitásformáinak megismeréséhez segíthet hozzá annak feltárása, hogy ha sor került a választásra, a döntések milyen motivációból születtek. A Magyarországon birtokos indigena nemzetségek *Herrenhaus*-tagságra kevésbé esélyes tagjai választották a főrendiházat. Az itteni birtokokon kívül a neveltetésnek, a tanulmányoknak és a rokoni kapcsolatoknak lehetett leginkább szerepe a választásnál, emellett egyes esetekben (hg. Lobkowitz Rudolf, gr. Chotek Rezső) az országhoz való érzelmi kötődés is kimutatható.

⁸⁷ Bombelles altengernagy Miksa főherceg (később I. Miksa mexikói császár) bizalmasa és munkatársa, majd 1877-től Rudolf trónörökös főudvarmestere volt (Tisza Kálmán miniszterelnök felségelőterjesztése. Bp., 1885. jún. 14. M. E. 1885-1982., lelőhelye: MNL OL K 26. 220. cs. 1885–1206..

A főrendiház nyilvános ülésein felszólaló indigenák⁸⁸ családja gyakran már szüleik, nagyszüleik generációjában asszimilálódott. Tanulmányaik, lakóhelyük, közéleti tevékenységük és általában házasságuk is Magyarországhoz, a magyar nemzethez kapcsolta őket. 1861-ban és 1866-ban főrendiházi beszédekben magyarságtudatuknak közvetlenül hangot is adtak. A külföldi eredetű, de nem törvény által magyar főnemesi rangot nyert családok főrendiházi arányának és aktivitásának alakulásában a törvényhozásilag honfiúsított családokéval rokon vonások figyelhetőek meg.

⁸⁸ Az 1861 és 1918 között a főrendiházban legalább egy alkalommal felszólalt mintegy négyszáz főrend között a honfiúsított arisztokraták száma rendkívül alacsony volt. Az 1861 és 1885 közötti időszakban mindössze kilenc, a főrendiház reformja utáni több mint három évtizedben pedig ennél is kevesebb, öt indigena főnemes szólalt fel a plénumon.